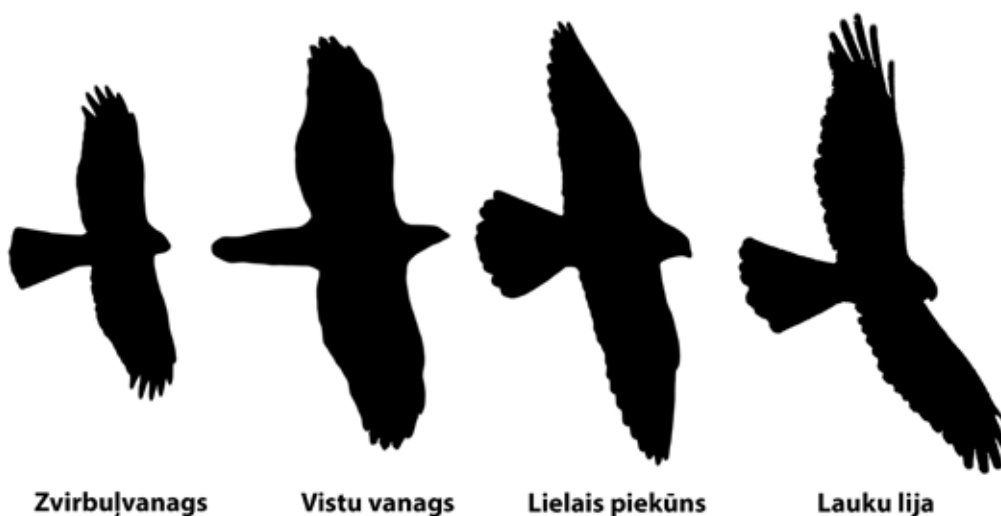

Vanagu noteikšana

UGIS PITERĀNS,
LU Zooloģijas muzejs, ugis.piterans@lu.lv

Vanagi ir vieni no biežākajiem plēšputniem, ar kuriem ikdienā sastopas putnu vērotāji. Lai arī tautas valodā par vanagiem mēdz dēvēt gandrīz jebkuru plēsīgo putnu, piemēram, klijānus, piekūnus un pat ērgļus, tomēr "īstās" vanagu sugas Latvijā ir tikai divas – zvirbuļvanags *Accipiter nisus* un vistu vanags *Accipiter gentilis*. Abu sugu atšķiršana ne vienmēr ir tik vienkārša, kā zīmē un raksta gudrās grāmatās, – īpaši, ja putnu redzam lidojumā vien dažas sekundes, kā tas nereti arī dabā notiek. Tāpēc šajā rakstā mēģināšu akcentēt tās lietas un pazīmes, kurām uzmanība būtu jāpievērš vispirms.

Autors: U. Piterāns

1. ATTĒLS. Dažu plēsīgu putnu silueti salīdzinājumam.

Pirms ķeramies pie abu vanagu sugu atpazīšanas, vispirms, protams, ir jātiek skaidrībā, vai putns, ko mēs redzam, vispār ir vanags? Zvirbuļvanagu var sajaukt ar purva piekūnu, bet vistu vanagu – ar lielo piekūnu vai varbūt pat kādu no liju sugām. Par laimi, vanagiem ir ļoti raksturīgs siluets, kas tos atšķir no citiem līdzīga izmēra plēsīgajiem putniem, – gara aste un plati, samērā īsi un noapaļoti spārni. Gan piekūniem, gan lījām ķermeņa siluets ir citādāks (1. attēls). Jāņem gan vērā, ka putna silueta forma var būt ļoti atkarīga gan no putna lidojuma manieres (relaksēts lidojums, pikējums, virāža u.tml.), gan lidojuma leņķa attiecībā pret novērotāju, gan, piemēram, vēja stipruma (vanagam,

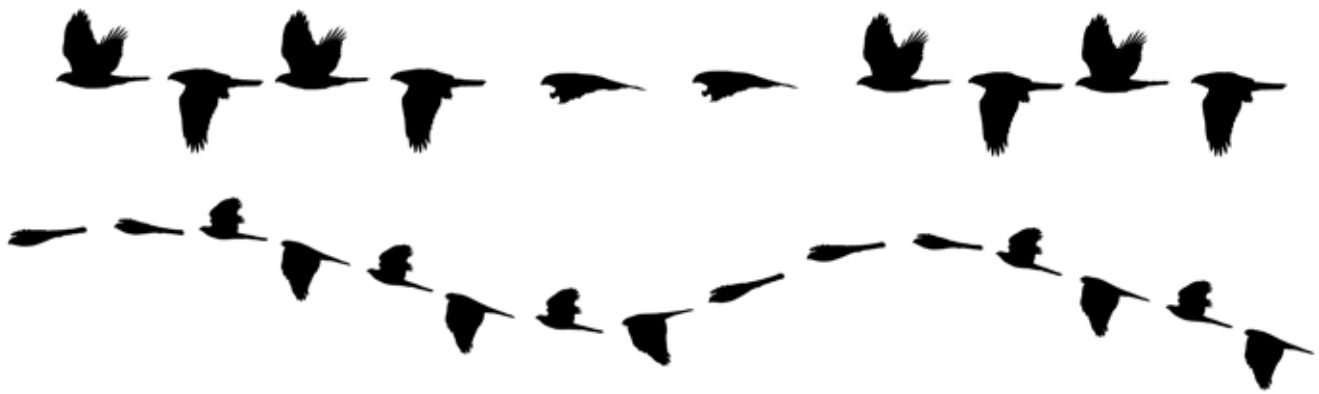
cīnoties ar stipru pretvēju, spārni var izskatīties smailāki un mazliet pat atgādināt piekūnu). Tāpēc ir ieteicams putnu vērot maksimāli ilgi, un, ja gadījumā neizdodas iegūt drošu pārliecību, vai tas maz bija vanags, tad labāk šo putnu atstāt kā nenoteiktu plēsīgo putnu. Tas ir pilnīgi normāli – simtprocentīgi visus dabā pamanītos putnus precīzi noteikti neizdodas nevienam, jo to izdarīt traucē nepiemēroti gaismas apstākļi, nepietiekams novērojuma ilgums u.c. faktori.

Bet pieņemsim, ka esam atpazīnuši, ka mums virs galvas lido vanags. Kā tad vislabāk atšķirt abas vanagu sugas? Principā ir četras lietas, kurām vajadzētu pievērst uzmanību –

izmērs, siluets, lidojuma maniere un apspalvojuma krāsojums. Atkarībā no novērošanas apstākļiem, reizēm var pietikt arī ar vienu no pazīmēm, lai droši noteiktu sugu, taču visbiežāk (un jo īpaši sarežģītos novērošanas apstākļos) tomēr ir jāvērtē pazīmju kopums. Īsumā par katru no šīm pozīcijām.

Izmērs

No vienas puses, tā ir viena no būtiskākajām sugu atšķiršanas pazīmēm, jo vistu vanags ir masīvs, vidēja izmēra plēsīgais putns, kura lielākie īpatņi (mātītes) būs gandrīz divas reizes lielāki un smagāki par smalkajiem, nelielā izmēra zvirbuļvanagu tēviņiem. Taču jāņem vērā, ka abām sugām ir liela izmēru variācija – mātītes ir krietni lielākas par

Autors: U. Piterāns

2. ATTĒLS. Vistu vanaga *Accipiter gentilis* (augšā) un zvirbuļvanaga *Accipiter nisus* (apakšā) lidojuma manieres salīdzinājums.

tēviņiem. Lielākās zvirbuļvanagu mātītes būs tikai par kādiem 30% mazākas par mazākajiem vistu vanagu tēviņiem. Situācijās, kad putnu redzam lidojumā vienu pašu un lielā augstumā, izmēru nevajadzētu izmantot kā galveno noteikšanas kritēriju, jo šādās situācijās ir ļoti viegli kļūdoties ar lieluma vērtējumu. Izmēra vērtējumu vislabāk izmantot gadījumos, kad vanaga izmēru ir iespējams salīdzināt ar kādu citu putnu, kura izmērs ir labi zināms. Vanagu gadījumā visbiežāk tos varēs salīdzināt ar vārnu vai citu vārnu dzimtas putnu, kas vanagus bieži vien lidojumā pavada. Zvirbuļvanags vienmēr būs vizuāli mazāks par vārnu, bet vistu vanags vai nu ievērojami lielāks par vārnu, vai, ja tas ir neliels tēviņš, aptuveni vārnas izmērā.

Siluets

Gadījumos, kad izmērs nav precīzi novērtējams, otra būtiskākā lieta ir ķermeņa siluets un proporcijas. Pirmkārt, vistu vanags, kā jau lielāks putns, ir vizuāli druknāks, ar masīvāku korpusu. Lai šo pazīmi precīzi novērtētu, gan ir nepieciešams uzkrāt nedaudz pieredzi, tāpēc var izmantot divas citas pazīmes, kuras lidojumā ir vienlīdz uzkrītošas, – astes un galvas formu. Zvirbuļvanagam gandrīz vienmēr aste būs proporcionāli garāka, šaurāka un ar stūrainu astes galu. Vistu vanagam astes gals ir vairāk vai mazāk noapaļots un pati ir proporcionāli īsāka un resnāka. Galva attiecībā pret kopējo ķermeņa apjomu lielāka ir zvirbuļvanagam, taču zvirbuļvanagam ir īss kakls, kā rezultātā lidojumā galva īpaši neizdalās no kopējā ķer-

meņa silueta. Vistu vanagam galva ir proporcionāli mazāka, taču ir garāks kakls – kā rezultātā lidojumā galva šķietami vairāk izceļas uz kopējā silueta fona. Daudzās grāmatās lidojošu zvirbuļvanagu pēc formas salīdzina ar lidojošu “T” burtu, bet vistu vanagu – ar lidojošu krustu (†). Gan astes, gan galvas formu labi var novērtēt arī sēdošiem putniem. Sēdošam putnam papildus var novērtēt arī kāju resnumu. Zvirbuļvanagam tās ir ļoti tievas un šķietami trauslas – kā tādi divi sērkokčiņi.

Lidojuma maniere

Abām vanagu sugām normālos apstākļos ir samērā raksturīgs lidojums (2. attēls), kas vanagus atšķir arī no citiem plēšputniem, – vairākas aktīvas spārnu vēzienu sērijas mijas ar īsiem pasīviem periodiem, kad putns kustību uz priekšu turpina ar nekustīgi izplestiem spārnieniem. Vistu vanaga lidojums ir jaudīgs, mērķtiecīgs un samērā līdzens – bez lielām un izteiktām amplitūdas maiņām un ar mēreni ātriem spārnu vēzieniem. Zvirbuļvanaga lidojums savukārt ir izteikti viļņveidīgs, ar straujiem spārnu vēzieniem – aktīvi vicinot spārnus, tas uzņem augstumu, bet pasīvajā slidēšanas fāzē – zaudē augstumu. Te gan jāpiezīmē, ka īsā distancē, piemēram, medijot vai mēģinot aizmukt no vārnām, arī zvirbuļvanags var lidot diezgan taisni, mērķtiecīgi un bez īpašām lidojuma amplitūdas pārmaiņām.

Apspalvojuma krāsojums

Un, visbeidzot, sugu noteikšanā, protams, var izmantot arī putna krāsojuma nianses. Vairākums spalvu tērpu abām sugām ir stipri

līdzīgi – zilganpelēka vai pelēkbrūna mugurpuse, ar horizontālām šķērsvitrām klāta vēderpuse. Atkarībā no novērošanas apstākļiem (g.k. distances un gaismas), abu sugu krāsojums var šķist tik līdzīgs, ka tā izmantošana noteikšanā ne vienmēr ir iespējama un lietderīga. Īpaši ņemot vērā, ka novērojums var būt īslaicīgs (piemēram, 10–15 sekundes), tad labāk ir veltīt laiku silueta, izmēra vai lidojuma manieres novērtēšanai, nekā mēģināt saskatīt kaut kādas konkrētas apspalvojuma pazīmes, kas var arī neizdoties, un novērojumam atvēlētais laiks būs iztērēts veltīgi. Taču nav arī tik traki, ka apspalvojuma pazīmes vispār nevar izmantot abu sugu noteikšanā, jo starp abām sugām ir divi raksturīgi spalvu tērpi, kurus normālā gaismā var nekļūdiģi atpazīt uzreiz (protams, ar nosacījumu, ka esam pareizi noteikuši, ka redzamais putns ir vanags). Tas ir pieaudzis zvirbuļvanaga tēviņš, kam vaiga un krūšu daļa ir krāsota raksturīgā ķieģeļsarkanā tonī, un vistu vanaga jaunais putns, kam visa vēderpuse ir klāta vertikālām, pilienvēda svītrām. Ja tomēr izdodas putnu apskatīt samērā tuvu un ilglaicīgi, tad var pievērsties arī rūpīgākai apspalvojuma izpētei. Var vērst uzmanību, ka pieaugušam vistu vanagam ir izteikta, plata un gaiša uzacs svītra, kas stiepjas gandrīz līdz pakausim un kontrastē ar visai tumšajiem vaigiem un galvas virspusi (piezīme: otrā gada vistu vanagiem šī pazīme nebūs tik izteiksmīga). Zvirbuļvanaga mātītēm uzacs svītra ir mazāk izteikta un kopumā galvas krāsojums ir mazāk kontrastains. Pieauguši vistu vanagi

Vistu vanags *Accipiter gentilis* lidojumā.Zvirbuļvanags *Accipiter nisus* lidojumā.

Pieaugušais (pa kreisi) un jaunais vistu vanags ligzdā. Uzskatāmi redzams jaunā putna atšķirīgs ķermeņa apakšpuses svītrojums. Šādā spalvu tērpā jaunie putni ir novērojami līdz pat nākamā gada vasarai, kad sāk notikt aktīvāka spalvu maiņa un putns pakāpeniski iegūst pieaugušam putnam līdzīgu spalvu tērpu.

kopumā no apakšpuses šķiet daudz gaišāki nekā zvirbuļvanagi – īpaši lidojumā no attāluma, jo vēdera šķērsvītrojums ir smalkāks, kā arī sekundārās lidspalvas ir ar mazāk izteiktu šķērsvītrojumu (tas gan raksturīgs g.k. veciem putniem).

Nobeigumā

Abu vanagu sugu atšķiršana nav ļoti sarežģīta, taču šis ir viens no sugu pāriem, kuru noteikšanā dabā biežāk lielāka nozīme ir putna “koptēlam” (angļu valodā putnu vē-

rotāju aprindās tiek lietots termins *jizz*, kas ietver sevī gan siluetu, gan izmēru, gan lidojuma manieri u.tml. nianšes), nekā konkrētām apspalvojuma krāsojuma pazīmēm. Un šo nosacīti smalko pazīmju izvērtēšanā vislabākais ierocis ir pieredze – jo vairāk vanagus izdosies dabā apskatīt, jo uzskatāmākas sāks šķist atšķirības, piemēram, siluetā un lidojuma manierē. Ņemot vērā, ka arī citu, daudz sarežģītāk atšķiramu sugu gadījumā šādu nianšu ieraudzīšana un pareiza novērtēša-

Pieaudzis zvirbuļvanaga tēviņš – normālos gaismas apstākļos tikai šim spalvu tērpam raksturīgā ķieģeļsarkanā kakla daļa ir labi saskatāma arī lidojumā. Kombinācijā ar tēviņa nelielo izmēru noteikšana parasti problēmas nesagādā.

na var palīdzēt, tad augstu debesīs lidojošs vanags ir lielisks treniņobjekts, lai tajā praktizētos.

Ne spalvas!

Summary

Identification of Hawks /Uģis Pīterāns/
This article gives an overview on Sparrowhawk *Accipiter nisus* and Goshawk *Accipiter gentilis* identification and describes how to use more subtle identification aspects such as shape, size, flight characteristics and plumage features.